

УДК 336.1

М.М. Забаштанський, канд. екон. наук

Чернігівський державний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

РОЗВИТОК КОНЦЕСІЙНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ**М.Н. Забаштанский**, канд. экон. наук

Черниговский государственный технологический университет, г. Чернигов, Украина

РАЗВИТИЕ КОНЦЕССИОННЫХ ОТНОШЕНИЙ В УКРАИНЕ**М.М. Zabashtanskyi**, Candidate of Economic Sciences

Chernihiv State Technological University, Chernigiv, Ukraine

DEVELOPMENT OF CONCESSION RELATIONS IN UKRAINE

Досліджено особливості та визначено історичні передумови започаткування та розвитку концесійних відносин в Україні. Доведено економічну та політичну необхідність широкого запровадження концесійних відносин та міжнародної технічної підтримки в період становлення радянської влади.

Ключові слова: концесії, концесійні відносини, концесійна діяльність, міжнародна технічна підтримка.

Исследованы особенности и определены исторические предпосылки зарождения и развития концессионных отношений в Украине. Определена экономическая и политическая необходимость широкого внедрения концессионных отношений и международной технической поддержки в период становления советской власти.

Ключевые слова: концессии, концессионные отношения, концессионная деятельность, международная техническая поддержка.

Features and certainly historical pre-conditions of establishment and development of concession relations are investigational in Ukraine. Proved economic and political need for broad implementation of concession relations and international technical support during the establishment of Soviet authority.

Key words: concessions, concession relations, concession activity, international technical support.

Постановка проблеми. Дослідження історичних особливостей подолання кризових явищ у соціальній та економічній сферах, вивчення основних складових засад та векторів розвитку економіки провідних країн світу в сучасних економічних умовах є однією з головних завдань не лише вітчизняних провідних фахівців, але і суспільства в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасне технічне та фінансове становище більшості галузей України, результативність їх функціонування та податкоспроможність усе частіше провокують вирішення питання фінансового забезпечення комплексного оздоровлення економіки країни. Застосування концесії у ролі інструмента технічного переозброєння та фінансового оздоровлення як галузей економіки країни, так і окремих суб'єктів господарювання висвітлено у наукових працях багатьох провідних вітчизняних та іноземних дослідників: М. Богуславського, В. Варнавського, Ю. Вдовенко, С. Данильченко, С. Дідківської, С. Литовченко, В. Мотриченко, Г. Пузанова, Ю. Яковенко, М. Яніна.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проаналізовані наукові джерела дають підставу зробити висновок, що питання ефективної реалізації концесійної політики на території колишнього Радянського Союзу залишаються недостатньо дослідженими та висвітленими в науково-практичній літературі та потребують науково-методичного опису й обґрунтування в контексті стратегічного розвитку економіки України.

Мета статті. Метою дослідження є вивчення сутності та значення концесійних відносин у подоланні кризових ознак в економічній системі держави, забезпеченні розвитку економіки країни, а також формуванні необхідних умов розширеного відтворення переважної більшості суб'єктів господарювання незалежно від форми власності.

Виклад основного матеріалу. Перші прояви концесійних відносин трапляються за часів середньовіччя. Так, ще починаючи з Х ст., німецький монарх Фрідріх Барбароса сформулював положення, згідно з яким ніхто не міг займатись гірничою справою, не отримавши на це концесію у короля [1, с. 11-14].

Використання концесій за часів Радянського Союзу було розпочато з перших днів становлення Радянської влади, що було пов'язано з необхідністю швидкого відродження та розвитку окремих галузей промисловості. Ліквідація абсолютної монархії та зміна

державного устрою в країні гостро поставило питання подолання господарської розрухи, відновлення та розширення виробничих потужностей економіки країни, що неможливо було здійснити без належного фінансового забезпечення. Саме тому одним з можливих шляхів вирішення цього питання стало укладання концесійних угод, які давали можливість залучення іноземного капіталу в країну.

Найбільшої актуальності це питання набуло за часів переходу до нової економічної політики на початку 20-х років ХХ століття. Реалізація концесійних угод відбувалась як в чистому, так і в змішаному вигляді. В першому випадку інвестиції в концесійний об'єкт були повністю власністю іноземного інвестора, а в другому здійснювались спільно з радянськими та іноземними учасниками.

Проте більшого розповсюдження в період нової економічної політики набула так звана технічна допомога, яку відносили до концесій.

Про необхідність залучення іноземної технічної допомоги наголошував також і В.І. Ленін, який вказував, що допущення іноземців на територію радянської країни є необхідним, бо це створює можливість для радянських господарників, робітників та службовців «вчитись», переймати передовий досвід, дізнаватись про секрети виробництва, формувати відповідні вміння та навички роботи, щоб використовувати все це в ході соціалістичних перетворень [2, с. 122].

У своїй доповіді «О концессиях и о развитии капитализма» він таким чином визначає концесію: «Концессия есть своего рода арендный договор. Капиталист становится арендатором части государственной собственности, по договору, на определенный срок, но не становится собственником. Собственность остается за государством» [3, с. 248-249].

Водночас, концесії і договори про технічну допомогу мали принципові відмінності. Так, якщо концесії передбачають передачу об'єктів державної власності фізичним і юридичним особам для будівництва, модернізації, експлуатації з метою задоволення суспільних потреб, то договори про технічну підтримку виключали передачу об'єктів. У межах договорів про технічну підтримку передбачалось лише купівля необхідного обладнання, креслень, прогресивних технічних розробок і досягнень, оплату консультацій іноземних спеціалістів.

Відповідно до міжнародних договорів про технічну допомогу, іноземні фірми були зобов'язані здійснити підготовку будівельних або технологічних проектів з повним описом обладнання, передати замовнику власний досвід у вигляді секретів і патентів, надати своїх кваліфікованих працівників для нагляду за будівництвом чи пуском об'єкта, а також у разі необхідності підготовка місцевих фахівців відповідного рівня під час стажування та відряджень [4, с. 120].

Суб'єктами договорів про технічну підтримку виступали, з одного боку, окремі радянські підприємства, трести та інші суб'єкти господарювання, а, з іншого, відомі великі іноземні компанії. Укладання договорів відбувалось державними органами, які оформлювались через Головний Концесійний комітет з обов'язковим затвердженням через Раду Народних Комісарів СРСР.

Натомість, радянська сторона була зобов'язана компенсувати іноземній фірмі витрати на виготовлення креслень, створити оптимальні умови для життя і праці іноземних спеціалістів, фінансувати будівництво, забезпечити матеріальними і трудовими ресурсами. Оплата наданих послуг відбувалась у вигляді сплати іноземній фірмі встановленого відсотка від вартості будівництва, або фіксованої суми грошових коштів. Після закінчення строку дії договору ліцензії, патенти і всі права на концесійні об'єкти переходили у власність радянської держави (рис. 1).

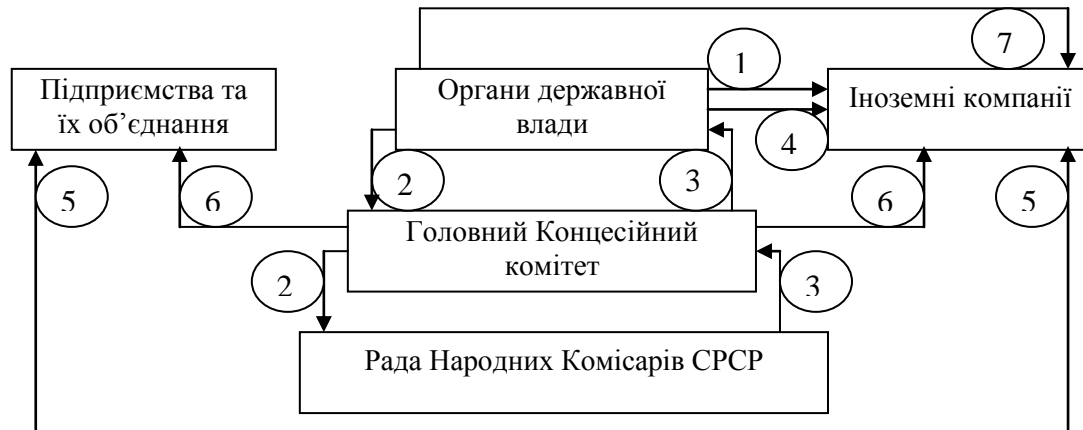

Рис. 1. Механізм укладання договорів про міжнародну технічну підтримку на території СРСР в 20-х роках ХХ століття: 1 – формування органами державної влади СРСР переліку потенційних іноземних компаній, здатних надати міжнародну технічну підтримку вітчизняним підприємствам та укладання договорів; 2 – оформлення договорів міжнародної технічної підтримки з урахуванням специфікації; 3 – прийняття рішення щодо затвердження договорів міжнародної технічної підтримки; 4 – інформування провідних іноземних компаній щодо затверджених договорів міжнародної технічної підтримки; 5 – реалізації договору міжнародної технічної підтримки з урахуванням його специфікації; 6 – здійснення контролю Головним Концесійним комітетом за дотриманням умов договору міжнародної технічної підтримки; 7 – оплата наданих послуг міжнародної державної підтримки відповідно до умов договору

Безперечно ключову роль у поширенні концесійної діяльності та укладанні договорів про міжнародну технічну підтримку на території колишнього СРСР відігравав Головний Концесійний комітет, який був створений Радою Народних Комісарів СРСР 21 серпня 1923 року з метою виконання таких завдань:

- загальне керівництво концесійними угодами щодо залучення і допущення іноземного капіталу до промисловості, торгової та іншої господарської діяльності на території СРСР;
- ведення і керівництво переговорами щодо укладення будь-яких концесійних та інших, допускаючи вилучення із загальних законів, договорів;
- розгляд за участю представників зацікавлених відомств усіх проектів концесійних договорів, розроблених згідно з існуючими положеннями, в тому числі і проектів концесійних договорів на комунальні підприємства, що представляються в Головний Концесійний комітет;
- розгляд проектів статутів акціонерних товариств, в установі яких бере участь іноземний капітал; проектів статутів акціонерних товариств, що мають в основі концесійний договір або що містять вилучення із загальних законів; клопотань іноземних акціонерних товариств, товариств і ін. про допущення їх до операцій на території СРСР;
- представлення на затвердження РНК СРСР проектів концесійних договорів, а також статутів акціонерних товариств і проектів постанов про допущення до операцій фірм;
- контроль над відповідними відомствами щодо спостереження ними за виконанням зобов'язань;
- вимога від усіх установ, до ведення яких відноситимуться договори, представлення всіх необхідних відомостей, а також вжиття заходів до усунення причин, що гальмують здійснення, і порушення питання через відповідні органи про розірвання договорів у разі виявленні порушення останніх концесіонерами [5].

Водночас, враховуючи значну роль договорів про міжнародну технічну підтримку, все більше актуалізувалось питання розвитку саме концесійних відносин. Так І. Литвинов, М. Янін підкреслював, що концесійна політика забезпечує збільшення маси вироблених товарів, кількості кваліфікованих робітників, отримання від концесіонерів сучасної техніки, поліпшення розрахункового балансу країни, зростання державних прибутків тощо [6, с. 11-14]. Разом з тим деякі економісти тих часів негативно відносились до концесійної по-

літики. Так, О. Куперман зазначав, що концесійна промисловість має зовсім мізерну питому вагу в загальній ценовій системі, а її робітники мають низьку норму виробітку у зв'язку із незавершеним процесом організації концесійних підприємств [7, с. 11-14].

Зміна внутрішньополітичного курсу СРСР у кінці 30-х років XX століття спричинило погіршення міжнародних відносин та згорання концесійної діяльності в країні. Головний Концесійний комітет був ліквідований наприкінці 1937 року в зв'язку з майже повним згоранням концесійної діяльності на території Радянського Союзу, хоча деякі концесійні угоди продовжували діяти до початку Другої світової війни.

Розглядаючи еволюцію концесійної діяльності на території колишнього Радянського Союзу, можна виокремити її основні етапи:

1. 1917-1920 роки – започаткування концесійної діяльності з метою залучення іноземних інвестицій та відновлення народного господарства країни.

2. 1920-1929 роки – практичне здійснення концесійної діяльності як одного з інструментів реалізації нової економічної політики;

3. 1930-1937 роки – призупинення концесійної діяльності, скорочення обсягів укладання концесійних угод, ліквідація головного концесійного комітету.

Початок запровадження концесійних відносин в Україні слід ототожнювати з першими спробами її уряду реформувати державну власність завдяки запровадженню комплексної приватизації та прийняттям відповідних нормативно-правових актів.

Намагання держави підвищити ефективність використання об'єктів державної власності за допомогою здійснення їх приватизації, на жаль, не принесли очікуваних результатів. З одного боку, швидка приватизація об'єктів державної власності привела до повного або часткового перепрофілювання напрямків їх діяльності, що, в свою чергу, спричинило втрату висококваліфікованих спеціалістів. З іншого боку, націленість новостворених установ лише на максимізацію результатів власної діяльності спричинила блокування окремих напрямків розвитку економіки.

Водночас відбувається і практична реалізація договорів про міжнародну технічну підтримку, механізм реалізації яких встановлений чинною нормативно-правовою базою. Так, у Постанові Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2002 р. № 153 «Про створення єдиної системи залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги» зазначається, що міжнародна технічна допомога – це ресурси та послуги, що відповідно до міжнародних договорів України надаються донорами на безоплатній та безповоротній основі з метою підтримки України [8]. Динаміка обсягів міжнародної технічної допомоги Україні в 2001-2013 роках наведена на рис. 2.

Рис. 2. Динаміка обсягів міжнародної технічної допомоги Україні в 2001-2013 рр. (складено за даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України)

За даними посольств та представництв донорів, за підсумками 2012 року фактично було виділено 485,21 млн дол США. На 1 березня 2013 року впроваджується 238 проєктів загальною контрактною вартістю понад 3 млрд дол США, з них фонд Укриття Чорнобильської атомної електростанції понад 1,8 млрд дол США.

Очікуваний обсяг ресурсів міжнародної технічної допомоги, які буде залучено у 2013 році, становитиме 539,56 млн дол США. В 2013 році передбачається укладання 15 міжнародних договорів, зокрема з ЄС по проєктах (програмах) у сферах енергетики, ядерної безпеки, регіонального та інституційного розвитку, міграції, транскордонного співробітництва на суму близько 148 млн євро, а також з урядами США, Швеції, КНР, Нідерландів, ФРН.

Висновки і пропозиції. Широке запровадження концесійної діяльності в період нової економічної політики СРСР вирішувало відразу дві потреби держави. З однієї сторони, Радянський уряд вирішував економічні питання: створення нових підприємств, насичення вітчизняних ринків товарами першої необхідності, створення нових робочих місць, залучення сучасних передових технологій. З іншої – залучення провідних іноземних підприємств до співпраці значно посилювало міжнародне становище країни. Ефективність цієї концесійної діяльності та міжнародної технічної підтримки, перш за все, виражалась у залученні значних обсягів фінансових ресурсів та передових технологій, які дозволили у стислі строки створити основу для подальшого розвитку провідних галузей народного господарства колишнього Радянського Союзу. Відмова від продовження концесійної діяльності була обумовлена тогочасним політичним курсом країни, а також накопиченим необхідним потенціалом для всебічного розвитку економіки країни.

Сучасний стан більшості галузей України характеризується значною зношеністю основних засобів, фінансовою незабезпеченістю господарської діяльності, низькою результативністю їх функціонування, недостатньою інноваційно-інвестиційною активністю, що вимагає рішучих дій з боку Уряду. Саме тому здійснення ретроспективного аналізу концесійної політики колишнього Радянського Союзу, встановлення переваг застосування концесійних відносин та існуючих перепон їх реалізації є надзвичайно актуальним як для окремих суб'єктів господарювання України, так і їх об'єднань.

Список використаних джерел

1. Пузанова Г. И. Концессии: из истории правового регулирования / Г. И. Пузанова. – Одеса : Астропринт, 2000. – 96 с.
2. Ленин В. И. Доклад о концессиях на фракции РКП(б) VIII съезда Советов / В. И. Ленин // Полн. собр. соч. – Изд. 5-е. – М. : Госполитиздат, 1981. – Т. 42. – С. 91-127.
3. Ленин В. И. Полн. собр. соч. / В. И. Ленин. – М., 1981. – Т. 43. – С. 249, 248.
4. Шпотов Б. Политика использования западных технологий как фактор создания крупной индустрии в СССР / Б. Шпотов // Проблемы теории и практики управления. – 2003. – № 4. – С. 118-122.
5. Хромов С. С. Иностранные концессии в СССР. Исторический очерк. Документы : в 2-х т. – М. : Институт Российской Истории РАН, 2006.
6. Янин М. Некоторые вопросы концессионной политики / М. Янин // Плановое хозяйство. – 1926. – № 10. – С. 67-68.
7. Куперман О. Социально-экономические формы промышленности СССР / О. Куперман // Социалистическое хозяйство. – 1925. – Кн. 1. – С. 154.
8. Про створення єдиної системи залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2002 р. № 153: – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/153-2002-п>.